

GÖRSEL SANATLARDA ESTETİK

Aesthetics in the Visual Arts

Öz: İnsanın güzellik ve beğeni anlayışıyla şekillenen estetik yargılarına rağmen, sanat eserinin estetik kriterler çerçevesinde değerlendirildiği bilinmektedir. Tıpkı estetik gibi ahlak ve güzellik kavramları da farklı dönemlerde araştırmacıların dikkatini çekmiş ve farklı bakış açılarıyla irdelenmişlerdir. Bazı bilim insanlarına göre güzellik, düşünme eylemi ile bazılarına göre de ahlak ile birlikte düşünülmüş ve tartışılmıştır. Tartışmalarla birlikte güzellik kavramı, kimi dönemler hazzal kimi dönemlerde de nesnel bir öge olarak tanımlanmıştır. Ancak güzellikğin tarihinde güzellik kavramına ilişkin tanımlar; dönemin, kültürün ve beklentilerin ışığında ele alınmıştır.

Sanat alanında da sanat eserinin ön yapı (görünen) ve arka yapı (görünmeyen arka plan, anafikir) şeklinde iki açıdan analiz edilmesi; güzellik ve etik kavramının sanatçı, sanat eseri ve toplum üçlemesi içerisinde ve birlikte ele alınması dikkat çekicidir. Nitekim, kolektif yaşantının gereği olarak kurulan sosyal ilişkiler, yaşanılan durumlar, edinilen tecrübeler ve geliştirilen düşünme biçimlerinin de sanatçıyı şekillendirdiği ve doğal olarak sanat eserini de etkilediği düşünülmektedir. Toplumun genel beğenileri ve kültürel değerlerini yansıtan Türk estetiğinin de sadece Türk sanatçıların eserlerinde değil mimariden her türlü tüketim ürünlerine kadar tüm tasarım alanlarında baskın ve ayırt edici bir özellik olarak görülmesi beklenmektedir. Türk estetiğinin toplumsal, kültürel ve sosyal yaşantılar çerçevesinde ve 21. yüzyılın yeniliklerine uyum sağlayarak varlığını devam ettirdiğini ifade etmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Estetik, Güzellik, Sanat, Türk Estetiği

Abstract: It is known that the work of art is evaluated within the framework of aesthetic criteria, despite the aesthetic judgments of people shaped by the understanding of beauty and taste. Like aesthetics, the concepts of morality and beauty have attracted the attention of researchers in different periods and have been examined from different perspectives. According to some scientists, beauty has been thought and discussed together with the act of thinking, and according to others, with ethics. Along with the discussions, the concept of beauty has been defined as hedonistic in some periods and as an objective element in other periods. However, the definitions of beauty in history are discussed in light of the period, culture, and expectations.

In the field of art, the work of art is analyzed from two perspectives as the front structure (visible) and the back structure (invisible background, main idea); It is noteworthy that the concepts of beauty and ethics are handled together in the trilogy of the artist, work of art and society. It is thought that the social relations established as a requirement of the collective life, the living situations, the experiences gained, and the ways of thinking developed also shape the artist and naturally affect the work of art. It is expected that the Turkish aesthetic, which reflects the general tastes and cultural values of the society, will be seen as a dominant and distinctive feature not only in the works of Turkish Artists but also in all design areas, from architecture to all kinds of consumer products. It is possible to state that Turkish aesthetics continue to exist within the framework of social, cultural, and social experiences and by adapting to the innovations of the 21st century.

Keywords: Aesthetics, Beauty, Art, Turkish Aesthetics

SANAT

VE— JOURNAL OF ART AND
ICONOGRAPHY

İKONOĞRAFI
DERGİSİ

1. sayı / issue
2021 güz / autumn

Sorumlu Yazar

Corresponding Author

Meltem DEMİRCİ
KATIRANCI

Prof. Dr. Gazi Üniversitesi Güzel
Sanatlar Eğitimi Bölümü, Resim
İş Eğitimi A.B.D
*Prof. Dr. Gazi University Department
of Fine Arts Education Division of
Art Education*

turkmen06@gmail.com

ORCID

0000-0002-8323-8502

Gönderim Tarihi ~ Received

10. 09. 2021

Kabul Tarihi ~ Accepted

29. 09. 2021

Yayın Tarihi ~ Published

29. 09. 2021

Atıf / Citation

Demirci Katıran, M. (2021).
Görsel sanatlarda estetik. *Sanat ve
İkonografi Dergisi*, (1): 28-33.

Derleme Makale

~

Review Article

Giriş

Yaşanılanlar, görülenler, duyulanlar ve algılananlarla her dönem insanın kendince belli bir güzellik anlayışı edindiği bilinmektedir. Çoğu zaman bireysel ya da toplumsal olarak kabul gören güzellik ve beğeni anlayışı insanın sanat eserine yaklaşımını da şekillendirebilmektedir. Her sanat eserinin güzel olması gerekmediği gibi her güzellik de sanat değildir. Bir sanat eserinin güzelliği hakkında yapılan yorumlar, insanın bilinçaltında yatan yargılar doğrultusunda gelişse de sanatın güzellik kavramını içinde barındırma zorunluluğunun olmadığı kesinlik kazanmıştır (Read, 2014, 12). Görsel sanatlarda güzellik kavramı estetik kelimesi ile kullanılmaktadır. Sanat eserinin güzelliğinden ziyade, sanat eserinin estetik kriterlere uygunluğu irdelenmektedir.

Estetik kelimesi, Grekçe “aisthetikos (aisthanestai)” dan Latince’ye “aestetica” şeklinde oradan da Avrupa dillerine: “esthétique (Fr.), aesthetics (Ing.), aesthetic (Alm)” şeklinde geçmiştir. Sözlük anlamı duyusallığın, duyulur algının sağladığı bir kuram, bir bilim olarak düşünülmektedir (Tunalı, 1997, 558; Doğan, 1998, 15).

Eski Türkçe’de “ilm-i bedâyi, ilm-i hiss ve ilm-i huşn” gibi terkiplerle ifade edilen estetik, konu itibarıyla felsefede köklü bir geçmişe sahiptir (Arda, 2015, 83). Estetiğin felsefe ile birlikteliği gibi güzellik kavramı da estetiğin içinde yer almıştır. Sosyal hayatta herhangi bir tutum, düşünce ve davranışın güzelliği sorgulanabilmektedir. Aynı anlayışla görsel sanatlarda nesnelerin de güzelliğinden söz edilmektedir. Bir nesne olarak sanat eserinin estetik değerinin belirlenmesi aşamasında, ahlaki bir tutum beklentisi oluşmakta ve eser için güzellik kriterinin belirlenmesinde de aynı ahlaki tutumun varlığı önem kazanmaktadır. Estetik ve ahlak gibi güzellik de farklı dönemlerde farklı bakış açılarıyla irdelenmiş ve araştırmacıları düşündürmüştür.

Örneğin Tunalı’ya göre (1997) güzellik, düşünme eylemi ile birlikte ele alınmıştır. Düşünme gibi duygu da insana ait özelliklerdendir ve bu özellikler insanın eğitimiyle ve yaşadığı sosyal çevre ile biçimlenmektedir. Günlük hayatta karşılaştığımız güzel ve başarılı kavramlarının eş anlamlı kullanım örnekleri gibi estetik kavramı da kimi zaman değerli kavramı ile eş anlamlı kullanılmaktadır. Tıpkı güzel bir tablonun değerli olması gibi. Geçmişten günümüze değişik estetik anlayışlar, çeşitli güzellik tanımlarıyla karşılaştırılmıştır. Görsel sanatlar ve estetik alanları başlıbaşına derinliği olan disiplinlerdir ve çok uzun bir geçmişe sahiptirler. Bu nedenle araştırma konusu “Görsel Sanatlarda Estetik” kavramı ile sınırlandırılmış ve konuya kısaca değinilmiştir.

Doğu’da ve Batı’da Estetik Kavramı

Bilindiği gibi çoğunlukla bir nesne güzel olarak adlandırıldığında, başkalarının da aynı duygularla o nesneden hoşlanması beklenmektedir. Oysa göreceli olmakla birlikte güzellik, gerek Batı gerekse Doğu sanatında hep kriterleri olan bir kavram olarak ele alınmıştır.

Batı’da güzellik kavramı 18. yy.’da estetik kavramı ile birlikte düşünülmeye başlanmış ve bunun temelini Alman filozof Alexander Gottlieb Baumgarten atmıştır. Baumgarten, estetiğin ayrı bir felsefe dalı olarak disiplinlerin arasında yer almasını sağlamıştır. Ancak estetiğin ilgi alanı olan ‘güzel’ kavramı ilk defa Yunan felsefesinin iki önemli filozofu Platon ve Aristoteles tarafından ortaya konulup tartışılmıştır. Platon, Hegel ve Baumgarten’ın güzellik tanımlarında güzellik kavramı, gerçeklik kavramıyla açıklanmıştır.

Yunan'dan erken Hıristiyanlık dönemi ve Rönesans'a kadar güzelliğin nesnel, fiziksel bir özellik olduğu düşünülmüş ve güzelliğin, nesnenin doğasında olduğu görüşü savunulmuştur. Ancak süreç içerisinde güzelliğin bakan kişinin gözünde olduğu düşüncesi de hâkim olmuştur.

17. yüzyılda Locke, güzelliğin hem öznel hem de nesnel niteliklere sahip olduğu görüşünü savunmuş; Kant, güzellikte nesnel ve öznel düşünce ayrımına dikkat çekmiştir. 20. yüzyılda estetik 'hazsal' bir değer olarak ifade edilmiş, postmodern düşünce ekolünde ise modernizmin tersine 'nesne' ön plana çıkmıştır. Özne ve nesne temelli yaklaşımlar, estetik yargının doğasına da ışık tutmuştur. Felsefenin konularında güzellik kavramı, Sokrates'ten Heidegar'a kadar iyi, güzel, yararlı gibi sınıflamalarla incelenmiştir. 17. yüzyılda görünürün ve saklı olanın düzenlenmesi, açığa çıkarılması için niteliklerin yeni içerik kazanması gerekmiştir. İfade, içerden gelen görünüm olarak ele alınmış, Senault ve Descartes, tutkuların olası faydası üzerinde durarak bir yenilik getirmişlerdir. Onlara göre, "gözler ne kadar anlamlı olursa olsun, ruhtan aldıkları güzellikten başka bir güzelliğe sahip değildir." tanrısal güzellikle bütünleşmiştir (Vigarello, 2013, 74-77). İnsanın güzelliğinin ruhunun güzelliği ölçüsünde şekillenebileceği ve bunun gözlerin anlam ve ifadesinden algılanabileceğini ifade etmek mümkündür.

"18. yüzyılda güzellik konusunda artık akıl değil duygudur egemen olan ve ölçüt; artık mutlaklık değil göreceliliktir." (Vigarello, 2013, 101). İnsanlık düşüncesi Hıristiyanlık düşüncesinin yerini almaya başlamış fiziksel güzellik özgürleşme kavramı ile bütünleşmiştir. Sanat eserlerinde yüz ve bedende hareket görülmekte ve cinsel farklılıklara işaret etmektedir. Bireyselci yaklaşım, ayırıcı bir davranış olarak görülmüştür (Vigarello, 2013, 103-132). Güzellik, bir gruba o grubun davranışlarına ve tavırlarına aitmiş gibi görülmüştür.

19. yüzyıl sanatında güzellik, romantikleşmiştir. Kadın bedeninde yüzler derinleşmiş ve gözler ruha seslenmeye çalışmıştır. Figürler uzamış ve esnekleşmiştir. 19. yüzyıl sonlarında kalçalar incelmış ve bacaklar uzamıştır. Bu durum, kadın bedeninin özgürleşmeye başladığını göstermektedir. Özerk güzellikler uğruna rekabet başlamıştır. Fiziksel estetikte hareketin önem kazanması, beden keşfedildiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Sanayi devriminden başlayarak, ürün görünümünün önem kazanması ve kitle iletişim araçlarının sanat dünyasında yol açtığı dönüşüm, sanat karşısı güzellik kavramını ortaya çıkarmıştır. Nitekim, Batı'da gündemde olan aşırı güzellik kaygısının biçimsel olduğu görüşü kabul edilmiştir (Francalani, 2012, 9-11).

20. yüzyıl sanatında kadın bedenindeki güzellik, arzuyla bütünleşmiş ve hakların elde edilmesi özgürleşme ve rahatlık kavramları da kadın bedeniyle birlikte resimlere yansımıştır. Güzelliğin tanımı, rahatlığı temsil eden, ince ve kaslı beden olarak yapılmıştır. Kilo, boy ile orantılı bir şekilde sabitlenmiş ve yeni bir güzellik anlayışı, kalıplara oturtulmaya çalışılmıştır (Vigarello, 2013, 147-279).

Modern ürünlerin 'Mal' olarak değerlendirilmesi, tıpkı sanat ve zanaat kavramları gibi estetik ve tasarım kavramlarının da iç içe girmesine neden olmuştur. Günümüz estetiği de güzellik kavramını ürün, iletişim, tüketim boyutuna taşıyan inandırma ve yayma gücü olarak görülmektedir (Francalani, 2012, 73-75).

Kısacası artık, güzelliğin özündeki temel özellik sanat eserinin kullanılışındaki amacı,

ölçüsü ya da yapıldığı maddenin değeri değildir. Sanatın da hayatın da sınırlarının netliği önemlidir. Kültürel değişimler, güzelliğin türünü etkilediğinden, güzelliğin kurallarını belirlemeye gerek kalmamıştır. Ancak doğadan kaynaklı güzelliğin istisna olduğu gerçeği, yaşadığımız dünyanın bize hiç olmadığı kadar çok güzellik sunması ve bunun farkındalığı, insanlarda bununla birlikte bir kaygı yaratarak şikayetleri artırmıştır. (Vigarello, 2013, 147-279). Bu şikayetler, fiziksel ve özellikle farkındalığı yüksek kişilerde ruhsal dönüşüm ihtiyacı yarattığı için sağlık, estetik ve kozmetik tüketim ürünleri de bu ihtiyacı karşılamaya çalışmaktadır.

Doğu'da ise, din bilim adamlarına göre güzellik, dahili ve batını olarak sınıflandırılmış ve güzelliğin daha çok, sevgi ile ilişkisi irdelenmiştir. İslam Estetiği de birkaç kavram ile tanımlanabilen sınırlı bir alan değildir. Aksine hakikat, güzellik, iyilik, ahlak, akıl vb. pek çok kavramı içinde barındırmaktadır.

İslamiyette tıpkı ruh-beden ilişkisi gibi güzellik ve ahlak da uyumlu bir ilişki içindedir. Gazali'ye göre estetikten bahsetmek için öncelikle güzel ahlak gelişimi ele alınmalıdır. Ona göre "Güzel" kavramı estetik bir değerdir, "İyi" kavramı ise etik bir değerdir. Oysa bazı bilim insanlarına göre güzellik etik kavramını da içinde barındırmakta dolayısıyla "Estetik" her iki kavramı da bünyesinde içermektedir. Koç da (2008), İslam estetik anlayışında iyinin, yararlılığın, hakikatin güzelden ayırt edilmediğini ve güzelin sadece göze hitap eden veya salt duyuşal şeylerle sınırlı kalan bir şey olmadığını savunmaktadır.

Etik ve Estetik

Güzellik ve etikin estetikle ilişkisi sadece sanat eseri ve sanatçı bağlamında değil toplumsal yaşantının bir parçası olarak da ele alınmış hatta bu nedenle eğitim sistemlerinde de bu kavrama farklı disiplinlerde sıklıkla yer verilmiştir. Baltacıoğlu'na göre, insanı sosyal kılan şey din, dil ve sanattır. Herkesin sanattan anladığı şey kendi iç durumuna göre değişse de estetik duyguların kaynağı kolektif yaşayıştır (Akgün, 1978, 43). Kadi Abdülcebbar'a göre kolektif yaşayış içerisinde eylem, güç sahibi biri için iki türdür: "1. Varlığı ile artı bir sıfatı olmayan eylem, 2. Varlığı bir sıfat ile nitelendirilen eylem ki bu varlık yerme ve övgüye layık görülmektedir. Bu kişinin karşılaşacağı ilk durum kendinden kaynaklı bir övgü ya da yerme durumudur. İkincisi de yaptığı eylemden kaynaklı bir yerme ya da övgüdür. Burada önemli olan şey çirkin eylemin kötülenmeyi, güzelin ise yerilmeyi hak etmesidir." (Aslan, 2017, 81-102). Bu sosyalleşmenin de belirtisidir. Çünkü ilk durum kişinin yaşantısında geliştirdiği kişilik özelliklerinin ve ruhsal durumlarının fiziksel yansımaları olarak kabul edildiğinde; ikinci durum, doğuştan sahip olduğu ve yaşantısında geliştirdiği özelliklere ilaveten bir eylem ile fiziksel yansımaya daha fazla dikkat çekme olayı şeklinde örneklendirilebilir.

2020 ve 2021 yıllarında Covit-19 salgınının tüm dünyada görülmesi nedeniyle ilan edilen pandemi sürecinde pek çok sanatçının üretilen sanat eserlerini izleyiciyle buluşturarak sosyalleşme çabası içinde oldukları bilinmektedir. Sanat camiasının sosyal yaşantısı da aslında sanatçılara görünenin ötesini keşfetme imkanı sağlamakta ve sosyalleşmenin sanat için gerekliliğini göstermektedir.

Koç'a göre (2008), İslam sanatının amacı "Görünenin arkasındaki görünmeyene ulaşmak, dünyayı ve hayatı güzelleştirmektir." ayrıca İslam sanatında güzellik, "Bizim onu algılamamızdan bağımsız olarak nesnel dünyasında varolan nesnel bir özelliktir." Bu görüş sadece algılanan güzellik için bir sorgulama yapılabileceğinin kanıtı ve sorgulamanın da akıl ile

ilişkili bir eylemin göstergesi olması bakımından önemlidir.

Öte taraftan etik ile estetiğin ortak bir noktada buluşması gerektiğini savunan Platon gibi İslam din bilimcileri de estetiğin etik ile olan ilişkisini incelemiştir. Bilindiği gibi etik ahlakla ilişkilidir ve İslam estetiği ahlakı estetikten ayrı düşünmemiştir. Platon'a göre etik, "Bir sanat akımına, biçimine uygarlık verir hatta sanat eserinin özünü bile zorla kabul ettirir. Fakat biçim ile özü birleştirip onu deha katına ulaştıran ancak sanatçının kendi ruhu"dur (Read, 2014, 32). Platon'un ifadelerinde Etik'i de ruhun biçimlendirdiği ve sanatçı tarafından herbirinin biçimsel bir güzellikle ortaya konulabileceği anlaşılmaktadır. Bu nedenle, sanat eserinde güzellik ya da estetik olgulardan sözedilirken, biçimsel olan görünür etkilerle birlikte sanat eserinin arka planında biçimleri anlamlı kılan etkiler de göz önünde bulundurulmalıdır. Sanat eserinin güzelliği, görünen yüzey ile birlikte yüzeyin sanatın diliyle anlam kazanmasını sağlayan duygulardadır. Bu birliktelik çoğunlukla, sanatçı ruhu aracılığıyla ele alınabilmektedir. Fiziksel olarak insan bedeninin güzelliği ruhun güzelliğiyle anlamlı oluyorsa aynı düşünce sisteminde sanat eserinin güzelliği, biçimsel güzellik ile öz güzelliği arasındaki ilişki çerçevesinde anlaşılır olabilmektedir. Ancak bu görüş doğrultusunda anlaşılamayan, algılanamayan anlamlandırılmayan eser için güzellikten söz etmek mümkün görünmemektedir.

Oysa Mu'tezeli düşünce sisteminde, kişiyi niteleme aşamasında ölçüt ya da kriter "Akıl" olmalıdır. Buna göre, tıpkı insanoglundan önce dünyanın varlığının güzelliği gibi, herhangi bir eylem de, vahiy gelmeden önce de güzel ya da çirkin olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle eylemin güzelliği ya da çirkinliği kendi özünden kaynaklanmaktadır (Aslan, 2017, 81-102). Kısacası, eylemin güzelliği ya da çirkinliği dış bir kaynağa bağlı değil eylem sahibinin özünden kaynaklanmaktadır.

Görsel sanatlar açısından örneklendirmek gerekirse, bir sanatçının yaratma eyleminin güzelliği ya da çirkinliği sanat eseri ile ölçülür ve ölçünün kriteri de duygu değil akıl olmalıdır. O sanatçı özünde zaten yaratıcıdır (farkedilmemiş ya da sanatçı olarak nitelendirilmemiş olsa bile Tanrı tarafından doğuştan öyle yaratılmıştır) ve sanatçının eseri, izleyici ile buluşmadan önce de güzeldir ya da çirkindir. Yaratma eyleminin sıfatı (güzel/çirkin) sanatçının özünden kaynaklıdır. Abdulcebbar'ın düşünme sistemine göre aynı örneği geliştirmek gerekirse, dış kaynak aracılığıyla algılanan güzellik karşısında, dış kaynağın övülmesi ya da yerilmesi söz konusu olabilir. Ancak izleyici tarafından övgüyü ya da yermeyi hakeden sanatçının yaratma eylemi değil sanat eserinin kendisi olmalı ve sanatçı değil sanat eseri herhangi bir sıfatla tanımlanmalıdır. Övme ya da yerme durumu, güzel olgusunun ikinci plana itilmesine ya da artı değer kazanarak ön plana çıkmasına neden olabilir. Eşi benzeri olmayan güzel için kullanılan özgün kavramı da muhtemelen bu sıfatından dolayı estetik kriterler içerisinde yer almıştır.

Çağdaş Türk sanat kuramcısı İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun her daim ifade ettiği gibi (Yeni Adam, 1978) Türk sanatı da özgündür ve üç yüzyıl önce Türk hattatlarının eserlerindeki anti naturalist anlayış bu özgünlüğün ifadesidir. Ona göre, bu eserler yeterince incelenseydi özel bir estetik deha bulunabilirdi. Sadece din ve felsefe disiplinlerinin kriterleri ile özgün sıfatını hak eden Türk estetiğinin sosyoloji, kültür ve sanat disiplinlerinde gerçekleştirilecek araştırmalarla yeni sıfatlar alması ve Türk toplumuna özgü estetik ölçütlerin belirlenmesi mümkündür.

Sonuç

Yaşanılanlar, görülenler, duyulanlar ve algılananlarla her dönem insanın kendince belli bir güzellik anlayışı edindiği bilinmektedir. Çoğu zaman bireysel ya da toplumsal olarak kabul gören güzellik ve beğeni anlayışı insanın sanat eserine yaklaşımını da şekillendirebilmektedir. Kültürel ve teknolojik değişimlerle birlikte gelişen tüketim ürünlerinde ve çeşitliliğinde de güzellik, ayırtedici bir kavram ve ürün özelliği olmuştur. Bu durum tüketiciler için de fiziki güzellikğin önemini artırmıştır. Oysa, estetik kriterler arasında yer alan güzellik kavramı Doğu'da gerçeklik, iyilik, ahlak ve akıl kavramlarıyla birlikte açıklanmış ve içsel (ruhsal, kişilik, etik vb.) ve fiziksel güzellik olarak sınıflandırılmıştır.

Türk sanatı da diğer sanatlar gibi özgündür ve Türk estetiğinin sosyoloji, kültür ve sanat disiplinlerinde gerçekleştirilecek araştırmalarla yeni sıfatlar alması ve Türk toplumuna özgü estetik ölçütlerin belirlenmesi mümkündür.

Kaynakça

- Akgün, M. Z. (1978). Çeşitli yönleri ile Baltacıoğlu. *Yeni Adam*, (92): 38-43.
- Arda, Z. (2015). Aşk estetiği ve resim. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 4(16): 81-106.
- Aslan, İ. (2017). Mu'tezile rasyonalizmi üzerine. *İslami İlimler Dergisi*, 12(2): 81-102.
- Doğan, M. H. (1998). *Estetik*. Dokuz Eylül Yayınları.
- Francalani, E.L. (2012). *Nesnelerin estetiği*. (Durdu Kundakçı Çev.). Dost Kitapevi.
- Koç, T. (2008). *İslam estetiği*, İSAM Yayınevi.
- Read, H. (2014). *Sanatın anlamı*, (Nuşin Asgari Çev.). Hayalperest Yayınevi.
- Tunali, İ. (1997). *Estetik*. Remzi Kitabevi.
- Vigarello, G. (2013). *Güzellikğin tarihi*, (Erkan Ataçay Çev.). Dost Kitabevi.